

M 14110:1-9

Landskap:	Skåne	Upptecknare:	Ulla Andersson
Härad:	Villands	Berättare:	Edward Mårtensson
Socken:	Ivetofta	Berättarens yrke:	Föreståndare för arbetsförmedlingen
Uppteckningsår:	1954	Född år	1884 i Simrishamn

Jag är född 1884 i Simrishamn. Min far hade varit jordbrukare i Vallby men arrenderade sedan en möllegård i Simrishamn. Staden ägde jorden till gården. Samtidigt körde min far dels diligensen och dels postskjutsen mellan Ystad och Simrishamn. Min far drev detta jordbruk tills Simrishamn-Tommelilla Järnväg (CTJ) byggdes 1882. Då överlät han arrendet till en bror och byggde sig ett hus alldeles intill möllarens hus samt arbetade vid hamnen. Mot slutet av sin levnad hade han trädgårdsmästeri.

Vi var 7 syskon. Jag hade 5 systrar och 1 bror, som var skraddare. Han reste till England och bosatte sig där. På somrarna var jag vaktepåg hos min farmor och min farbror, som skötte min fars föräldrahem. Efter konfirmationen kom jag i lära vid en tunnbindarverkstad i Simrishamn, ägaren hette Nilsson. Lärotiden varade i 4 år, och betalningen var 60 kr för alla åren plus kost och logi. Vi var 2 läropojkar som bodde där, och vi bodde i en kammare utan eldstad, där det fanns en gemensam säng, bord och 2 stolar och 1 fotogenlampa. Vi åt hos tunnbindarmästaren.

Arbetstiden skulle vara 10 timmar, men den blev i regel längre. Vi gjorde brännvinstunnor och silltunnor. Efter 4 år fick jag gesällbrev. 1904 på våren reste jag till Malmö och arbetade som tunnbindargesäll hos en tunnbindare Wallin. Sedan fram till 1908 arbetade jag på olika ställen i Skåne. Det var ackordsarbete, och lönen var i genomsnitt 25 kr per vecka. Gesällerna fick skaffa sig själva kost och logi bäst de ville.

Det stod en annons i tidningen, att Iföverken sökte tunnbindare. Det var 1908, och då hade jag ett bra arbete i Eslöv, men det var lite brytningar mellan mästaren och mig, så därför ringde jag till Iföverken till ingenjör Köster, som stod för cementfabriken. Jag kom hit till Bromölla i augusti 1908.

Åren mellan 1908 och 1913 var jag bara här under sommarhalvåret, ungefär från påsk till jul. På vintrarna arbetade jag vid tunnbindarverkstäder i Ystad och Simrishamn. En vinter var jag i Maltesholm, på cementfabriken där, och gjorde tunnor. 1924 (?) arbetade vi bara varannan vecka, 7 timmar om dagen. Då var jag en tid på Weibulls i Landskrona, och sedan i Eslöv i ett halvår, men jag återvände till Bromölla igen efter påsken, när de började få brått igen.

Cementfabriken byggdes 1907 och var färdig 1908, då jag kom hit. På tunnbindarverkstaden tillverkades cementballage. Ända till första världskriget exporterades cement bl a till Ryssland. Det var mest att göra på somrarna från 1910 fram till 1914, sedan blev det stagnation, det såldes mest på den inhemska marknaden. När arbetsstyrkan var som störst, var vi nog en 40 st. Tunnbindarna hade sitt eget fackförbund. Vi hade 42 öre i timmen och 10 timmars arbetsdag. Vi började kl ½ 7 f m, vid 9-tiden var det en halvtimmes frukost, och sedan var det middag

kl 12-1. Tunnbindarverkstaden byggdes samtidigt som cementfabriken. Verkstaden ligger där än, men byggnaden används dels som lagerlokal för målarna och dels som cementgjuteri.

Byggnaderna till vänster när man genom porten kommer in på fabriksområdet, fanns redan då (år 1908). I den första sålde portvakten läskedrycker en tid, och i den nuvarande brandstationen var det stall och vagnsport. Där stod 2 vagnshästar och 2 arbetshästar, som var på lvön om somrarna och drog vagnarna med kaolin. Ovanpå stallet var där ett rum, och där bodde "Skägge-Pelle" som skötte hästarna.

Disponenten Appé var högste chef, när jag kom hit till Bromölla. Ingenjör Köster stod för cementfabriken, och det var till honom jag vände mig när jag kom hit 1908. Ingenjör Köster hade då sitt kontor i den gamla kontorsbyggnaden, sedan strax efter byggde de ett laboratorium och ett kontor åt honom. Den förste förmannen på tunnbindarverkstaden hette Sjögren, och han var från Tommelilla. Han var i Bromölla i 2 år och kom härifrån till Maltesholm. Efter honom kom Dahl, och han var förman så länge fattillverkningen pågick, sedan blev han förman för gatu- och ledningsanläggningen i Iföverkens regi.

Vi hade 14-dagarsavlöning, och vi hämtade ut den på ingenjörens kontor på fredagskvällen. Vi fick lönen i små runda bleckburkar, och på dem stod våra arbetsnummer. Var och en hämtade sin burk hos ingenjör Köster. Vi hade en del löner inestående vid konkursen, och dem fick vi bevaka vid häradsrätten, men ganska snart fick vi ut dem. Det mesta jag märkte av konkursen var att vi på fatfabriken köpte spik i så små mängder, att vi t o m fick gå upp i affären och köpa. Annars märkte jag inte av konkursen. Jag hade ingen familj, och jag hade lite pengar inestående.

Tyskarna kom hit i början av 1900-talet. Det var antingen fackmän eller släktingar till Appé. Galizierna var här till 1914. De polackerna som var här, de ligger nog begravda nere i Karpaterna. De fick gå ut i kriget, utom de som var unga, de stannade kvar här. När jag kom hit, fanns här ett par hundra galizier. Man hade aldrig kontakt med dem, utan såg dem bara uppe i samhället på fritiden. De var dåligt klädda. Jag minns en ny trupp, som kom ett av de sista åren på våren, många hade gamla uniformsrockar på sig. Judarna Verständig hade tjänstefolk, som de tog ut bland galizierna.

Ett av de första åren jag var här, köpte de en brandspruta, som pumpades av 4-5 man i var ände. Hur nattvaktssysslan var ordnad, minns jag inte. En som varit nattvakt och som nog började innan 1920 var "Långe-Nissen".

Jag bodde på ett par-tre ställen. Några år bodde jag i huset mittför Kooperativa, i bottenvåningen, i ett rum som kallades "dragonkammaren". Det namnet hade det sedan den tiden då det fanns indelta soldater. När dragonerna samlades, så samlades de där, och korpralen skulle vänta på dem där. Den siste indelte korpralen var min svärfar, Bergkvist hette han.

Huset ägdes av Sven Magnusson, det hade varit en gammal smedja där, och det kallades Smed-Bondens hus. Där Tausenfreund har bott – Rambergs hus – det var ursprungligen uthus till Smed-Bonden. På andra våningen i Smed-Bondens hus fanns också rum till uthyrning. En annan som hyrde samtidigt där hette Sven Jönsson, och han arbetade också på Iföverken.

De 2 sista åren innan jag gifte mig, bodde jag i ett av båtsmanshusen vid Tunnbygatan. Det var ett vindsrum, som jag hyrde för 12 kr i månaden. Värden stod för brännet, men jag fick själv

elda. Vindsrummen i båtsmanshusen hyrdes i regel ut. Det var 2-3 personer om ett rum, och 2 i en säng, det var inte sådana pretentioner som nu. De tog cirka 10 kr i månaden för de rum som de hyrde ut. I regel ingick eldbrand i hyran, och det var inte mycket de eldade. Rummen var kalla, därför att gavlarna var byggda av ribbade bräder, och utanpå var där bara spänt papp. På vintern var vattnet i tvättfaten bottenfruset på morgnarna, och snön yrde in.

I Sven Karlssons hus och i Prins-Olans hus fanns också rum att hyra. Många ungar bodde uppe i Ivetofta kyrkby. Här var mycket ungdomar på den tiden, men nästan inga flickor. Förmännen hade fri bostad. I Bromölla fanns ett par brunnar med pump i. Jag minns 2 av dem. Mitt emellan Bruksgatan och Tunnbygatan stod en, och längre upp i Bruksgatan stod en annan. Avlopp fanns inte, slaskvattnet fick de kasta ut på tomten.

Den första tvättstugan låg vid gamla polishuset, sedan byggdes det en tvättstuga uppe vid Tians väg. I den fanns både tvätthus och bakstuga. Vid sparbanken, där annonspelaren står, där var det matservering, och där gick jag och åt som ungar. Det kostade 7 kr i veckan för 3 mål om dagen. Arbetarna åt där. På Gamla Hotellet kunde man komma in och få ett enskilt mål, men de hade inget abonnemang.

Varje söndag var det dans på Folkets Hus. På sommaren dansade de i parken och på vintern inne i huset. Dansen började vid 7-tiden e m, och de fick hålla på hur länge de ville, men i regel slutade de vid 12-tiden. Musiken sköttes av 2 skraddare från Edenryd, en spelade dragspel och den andre spelade fiol. En tid fanns det en blåsorkester. Det var kaffeservering på danskvällarna, och styrelsen för Folkets Hus stod för den.

I regel kom det en 250 st till danserna i Folkets Hus. De kom från byarna runt omkring också. Där fanns 2 uppsyningsmän, och det var inte ovanligt med bråk, men inte speciellt mellan olika kategorier eller byar. Det kom aldrig några galizier till danserna, galizierna höll sig för sig själva. Tyskarnas barn kunde däremot vara där.

Innan dansbanan i Folkets Hus fanns, dansade de på Pyntarna. På sommarkvällarna var där också dans nere i Årups park. Förr gick det inte en vecka utan att här kom ett teatersällskap. Det var Karin Svanströms sällskap och Lindbergs, och alltid mycket folk. En gång var det 200 st som inte kom in, den gången spelade de "Ljungby horn och pipa". Det var i regel bra teatersällskap, för Bromölla ansågs vara en bra plats att spela på. Alla Strindbergs skådespel har uppförts här. På Folkets Hus hade de också mycket med familjefester och barnfester och slädpartier.

Här fanns en Verdandi-loge och en IOGT-loge, "Goda Viljor", men annars fanns här ingen föreningsliv. Någon organiserad religiös förening fanns det inte förrän Elim kom. De som tillhörde pingströrelsen är hitflyttade. Idrottsrörelsen är cirka 25 år gammal. Appé var fotbollsintresserad. Den första fotbollsmatchen jag såg var mellan Bromölla och Sölvesborg. Bromölla skulle få 100 kr om de vann matchen, och det var i början av 1930-talet. Och sedan så fort Appé fick höra talas om bra fotbollsspelare, så tog han hit dem. Kunde de bara spela fotboll, så nog fick de arbete!

National: Till att börja med var det bara meningen, att det skulle vara en biograf. Där var ju biljard, men National utnyttjades inte särskilt. Han som byggde National köpte Bolins café, som

hade byggts av en dansk bagare som hette Sörensen. I samma hus som Bolins café startade Kooperativa. Den förste föreståndaren hette Karl Persson, och han var från Ivetofta kyrkby.

Gamla Bromölla: Vid den gamla årännen låg det kvar ett uthus, det hade väl varit ett bihang till kvarnhuset. Det var ett rödmålat träskjul, kanske med halmtak. Skjulet låg söder om boningshuset, som låg i öster-väster. 1908 bodde Biesels i boningshuset.